

КОСМОСОЦИОЛОГИЯТА И БРЕМЕТО НА ИЗМИТЕ, АКСИОМАТИКАТА И СОЦИАЛНИЯ СУБЕКТИВИЗЪМ

(Откъс от ръкописа *Извънземното общество и отвъд него*)

Елит Николов

В социологическата мисъл измите произтичат преди всичко от силното присъствие на различни обществени пристрастия. Това пристрастие е многозначително и затуй, че в нея се обсъждат, описват и обясняват не само състояния и процеси, но и надежди, очаквания, интереси. Те, хората, се стремят към опознаване на своето съжителство не за друго, а за да го направят по-приемливо и по-добро.

Но го вършат винаги в съответствие със своя мироглед. Именно това съчетание от жизнена позиция и трайната мирогледна нагласа подтиква социологическите теории към обособяване, оформящо се в един или друг „изъм“. Научното различие, колкото и настойчиво да е то, най-често се изявява във взаимното допълване, в приемствеността или в гносеологичното съществуване. В измите обратно – тръгва се от обособяването, или се настоява на него, за да се стигне до пълното противопоставяне.

Космосоциологичното познание предполага коренна промяна и на тази обстановка в социологическата мисъл. То изключва не само пристрастието по отношение на научната истина, но и всички видове частен прагматичен интерес в научното обяснение на обществото. И не защото настъпва някакво месианско време на всеобща общочовешка научна истинност. То просто не може да се разгръща при наличието на такива ограничители, каквито са измите от всякакъв вид.

По определение тази нова област на социологическата мисъл има за предмет обществото при неговото вращаване в извънземното. По тази причина гледната точка „отстриани“ е нейната основна, първа и безусловна методологична предпоставка. Тук се очертава, и то като логическа, историческа и практическа необходимост, такова удвояване на самопознанието, при което познавателната гледна точка да е изцяло екстериоризирана. Тук индивидуалният субект на познанието се заменя не в крайна

сметка, а непосредствено със социалния, тъй като само с неговите усилия би могло да се достигне „външният“ научен поглед към отношението „общество – Космос“.

Мъчно ли е да се установи тогава каква мисловна изостаналост лъха от ония пристрастия, които правят социолозите слепи за много и много научни открития във от тяхната доктрина или от техния „изъм“? Всеки изъм в края на краищата е гоносеологичен сепаратизъм. А в днешното социологично познание той е повече от отрицателен спътник.

Упоменатият процес на възвръщане към първоосновите на социологическото познание е необходимост и затова добродетел, а не обратното. Той е свързан със забележимото превръщане на обществото в жива глобална система, за чието опознаване знанията за съществените черти на обществения живот са решаващи.

Към тях по най-естествен начин подтиква и космосоциалното поле. Всяка една от проявите на космосоциални действия е съпроводена и с мисъл за вечното, за света, за човешкото, а по отношение на обществото - за неговите първооснови, които многообразието му най-често затулюва. Тъй вероятно е било и в миналото, при предишните скокове в развитието, но сега, при задаващата се коренна обнова на социалното, този процес обхваща едва ли не всички насоки на мисълта.

Въпросът, който сега е от особено значение за съвременния отклик на тази необходимост, се заключава не в това дали социологическото познание може да се отърси от доктринността в ретроспективния поглед към своя собствен генезис или обратно – ще потъне във вековната инерция на абсолютно противопоставяне и изключване на всичко друго освен защищаваната теоретична система. Знаем, че социологията продължава да се запълва с доктрини и схващания, които, подобно на обстановката във философията, се създават по-скоро като отрицание на другите доктрини, отколкото като обобщение на действителни процеси в, или черти на социалното.

Впрочем, последните два века, в които се зароди и оформи съвременната научна социология, са изпъстрени с доказателства, че социологическото познание е непосилно, когато е в каквато и да е затворена мисловна система. Тя, социологията, е действително наука именно тогава, когато надмогвайки доктринерството, обвързва своето развитие с всички основни постижения на човешката мисъл. В нея, в нейната съдба, състояние и успехи място има не само Карл Маркс, но и Огюст Конт, не само Токвил, но и цяла плеяда от социолози, чийто принос в създаването на нейните научни първооснови, макар и различен по величина, е неотменим от идеологическото пристрастие.

Научната стойност на това твърдение за космосоциологичното познание има значение и на предупреждение.

От подобна насоченост се нуждае и миросгледната тъкан на социологическото познание. Никой не ще отрече например, че днешната модерна социология е основана върху миросглед, проникнат изцяло от европейския рационализъм. Ръководните начала на другите древни, но живодействащи позиции спрямо съществуващото или отсъстват, или само са засегнати в съвременните социологически теории. Много особености на социалната динамика в Индия непосредствено произтичат от или са органично свързани с вековната традиция на активното съзерцание, залегнало като сърцевина в миросгледа на милиони хора в този район на света. Славянският ирационализъм може би ще ни обясни някои от наглед необяснимите явления в поведението на цели народи. Китайската жива миросгледна традиция, която дава първенство на „ние” пред „аз”, е разковничето, с което критикът най-лесно и сполучливо ще изтълкува много явления от китайската съвременна душевност. И миросгледната структура на шаманизма може да се окаже полезна при обяснението на много от социалните структури по света, стига само социологът да не го интерпретира непременно с критериите на рационализма или на някои от неговите разновидности.

В космосоциологията ролята на сцеление в многообразието на истините ще играе онази миросгледна позиция, която дава най-голям простор на многопосочност в нейното развитие като наука.

Превъзможването на гносеологическия аксиоматизъм е не по-маловажно от премахването на бремето, което е за социологията идеологическият сепаратизъм. В случая се сблъскват два подхода, чието съжителство силно се разстройва от иначе допълващите се, но в развитието си отдалечаващи се една от друга посоки – тази на практиката и посоката на самото теоретично социологическо познание.

Социалната практика борави с резултатите на познанието, с неговия социален инженеринг и с опита. Тя подхожда към обществената динамика по принципа на черната кутия – въвежда в обществения живот едни или други средства и сили въз основа на потвърдени от опита знания и проверява себе си според явленията на изхода от системата, наречена живо социално битие. За нея знанието за обществения организъм, за онова, което е самата система вътрешно, в повечето случаи се свежда до външните му проявления. Затова тя борави предимно с обобщения на опита, който („както показва опитът”) е доста ограничаващ фактор на действителното социологическо познание.

Пък и на самата практика на социалното управление.

Той, опитът, винаги е след станалото. Установява се като изстрадано знание и когато явлението вече се е разгърнало, за добро или за лошо. Това знание следователно е с научно приложно значение за други, бъдещи страдалци на обществената динамика.

Той, опитът, освен казаното е знание, ограничено само до видимостите на обществения живот. Причинно-следствените връзки, довели до явяването на едно или друго състояние на нещата остават скрити, ако не изцяло, то поне частично. Но винаги. Освен това опитното знание е знание на едно или друго поколение, а много са явленията в обществения живот, които произтичат от далеч по-дълготрайни причинно-следствени връзки.

Той зависи и от опитността на осмислящите го. Неизчислим е броят на случаите от историята на човечеството, когато опитът е бивал пренебрегван сякаш нарочно – толкова неспособни са се оказвали призваните да го обобщават. Опитът следователно също е субективна категория в социалното дело, освен ако не е плод на научно подготвено усилие, наричано понякога „научен социален експеримент”. Но знанието и в тоя случай са с вероятни качества, защото опитите могат да не са успешни.

Той следователно е и частично знание за социалния живот, което от социологична гледна точка е равнозначно на „недостатъчно”, „ограничено” или просто „полузнание”.

Беда е за социологията, че тя има за свой съперник тъкмо и такъв вид познание за обществото. Управленческите мандати в началото или в края, на които се обобщава опитът, предизборните дискусии, в които се очертава от съперниците натрупаният горчив или хвалебствен опит, обсъжданията (особено когато има спорове) на годишните бюджети и стопанските планове и всички други периодични изяви на обществения опит създават поле на недостатъчно социологическо знание, което пропагандата, включена в социалното управление, бързо прави аксиоматично, общественозначимо, а и финансово изгодно.

Сполука е за социологията, че в много случаи това полузнание съдържа изключително интересни и дълбоко научни догадки и обобщения, улесняващи нейното собствено развитие. Но колкото повече са сполучливите изяви на това опитно (и опипно) знание, толкова повече те увеличават затрудненията пред теоретичната социология. И тъкмо с това, че засилват самочувствието му. Вдъхват му увереността, че то все пак може да се окаже достатъчно и без подкрепата на социологическото познание.

В тази именно, наистина приблизително пълна, но несъмнено точно очертана обстановка се правят пряко или косвено всички социални поръчки пред професионалното социологическо познание. Така апологетиката на полузнанието и на изводите от опита става нравствено (само)задължение, което води до многообразни съвсем безнравствени научни последици.

Предписанието, наричано „социална поръчка”, по отношение на обществените науки съдържа и един омагьосан кръг, където се играе чудноватото хоро.

Наред с непосредственото влияние на съответния социален интерес, поръчката носи в себе си и някакво априорно за поръчителя знание, обременено както с голяма социална сила, така и с висока степен на неопределеност. Осъзнала част от истината, социалната поръчка търси другата част, за която обаче някой само се е досетил.

Но тъкмо това съотношение между известно и неизвестно оформя социалната поръчка като разновидност на социологичната аксиоматичност – където се иска или се настоява отправната точка да е наличното полузнание. В този случай, социологическото изследване трябва само да го допълни или освети научно. Психологичното хало на тоя кръг все повече и повече се изпълва с послушност и научна сервилност, радостна, когато някому е могла да послужи, и още по-усърдна следващия път, щом като е била пренебрегната. Всичко, което социологическото познание може да даде в този случай, се свежда и умалява до текущите, по-скоро до осъзнатите от поръчителя непосредствени нужди на социалната практика. То следва да се разгръща в предписани от самата поръчка гносеологични рамки, наричани „постановки”, „решения” или „прозрения”. Вместо да се насочи към неопределеното, неизвестното и към социално необходимото, социологическото познание се прикачва към социалната практика, става неин придатък, понякога моден, друг път – делово изгоден, но винаги теоретично осакатен придатък.

Онзи, който познава механизма на превърнатото в социална поръчка знание, лесно ще го окачестви и като узаконяване на субективизма. Постановката, прозренията и поръчките от страна на ведомствата и от научните отдели на фирмите са становища на едни или други учени и специалисти. Те са подготвени, възприети и превърнати в официални (въпреки че поради престижност или по други причини са обезличени и превърнати в задания) концепции или предписания на едни или други личности. В социалната поръчка това мнение на едного се облича в дрехата на институционалната истина и става аксиоматично знание, което е принуден да цитира и да възхвалява като

прозрение дори онзи, който го е предложил. Както и при всеки друг аксиоматизъм и тази негова, разновидност, изглежда, също иска да е вечна и непоклатима.

Вън от всички други възможни обяснения този начин на социологично обвързване с практиката е и нарушение на естественото за днешното общество разделение на труда. Науката е звено от това разделение. Тя е производител на познавателни ценности също така, както и останалите области на обществената дейност създават други. Тази е нейната социална поръчка, която тя трябва да изпълнява и с изпълнението ѝ да създава гносеологичното поле и гносеологичните средства на практика. Тя се разгръща като непосредствена „социална” и като непосредствено действена сила само когато „произвежда” истини за обществото. Включително и истини за социалните поръчки, които трябва да изпълнява. Всяка друга поръчка я обезценява и обезсилва.

Като теоретична област на знанието социологията има и свое собствено поле, различно от онова познание, което обслужва непосредствено социалната практика. Това, последното, е насочено към действието според принципа на черната кутия. И то винаги с краткотрайно полезни заключения.

За разлика от него, социологията е призвана да прониква в самата черна кутия, сиреч в безкрайната йерархия от сложности, които се намират в нея. Но тя и в случая живее във и чрез собственото си теоретично развитие. По силата на съвпадението между субект и обект много от знанията, възприети от нея за ръководни, са очевидни до очевидността на *Cogito ergo sum*. В този смисъл социологичната мисъл винаги е била самосъзнание, с тенденцията да стане обективно научно съзнание, отличаващо се между другото и с минималното присъствие на интуитивност и очевидна истинност. Модерната теоретична мисъл за обществото се отличава от онази, която все още е върху стъпалото на *Cogito* по това, че е надмогнала в много отношения императивите на самосъзнанието, изразявано така красноречиво в идеологическото пристрастие на различните изми.

Но и тя, въпреки усърдието и новия обогатяващ се научен апарат, е принудена да носи бремето на допълнителността, при нея двойно по-тежко и затуй, че много от екзистенциалните и качествените признаци на нейния субект са очевидни до аксиоматичност. Познавателният субект трудно може да ги надмogne и удвоявайки се веднъж като обект, втори път като субект – да излезе вън от себе си, за да заеме позицията „отстрани” във всяко едно от усилията, в които се разгръща.

Затруднението е двойно. Тя трябва да надмогне егоцентризма и социоцентризма едновременно, нещо трудно постижимо и за най-необремененото обществено или индивидуално „аз”. За индивидуалния субект на социологичното познание е достатъчно той да осъзнае ограниченията върху изследователското усилие, които произтичат от неговите собствени изяви. За обществения субект, освен всичко това се прибавя и необходимостта той да застане мисловно *встрани* от самия себе си.

Лесно е да се каже, че извънземният поглед в случая ще бъде истинско методологично откровение. Той сам по себе си налага отстраняването на априорността по всички негови етажи.

Но ще може ли познавателният субект да заеме такава мисловна позиция, за да се самоосъзнае като страна на нещо по-голямо и по-сложно, каквото е космосоциалната действителност? Иначе казано, ще може ли познавателно настроеното съзнание да се отчужди до такава степен от себе си, че за него да не е предпоставка дори обстоятелството, че съществува?

Надеждата на Декарт за създаване на *Mathesis universalis* отново се възражда в науката за познанието. Но този път не като философска, а като доста привлекателна теоретично-социологическа научна проблема.

За космосоциологичното познание тя е предпоставка и в друг смисъл. Във всички изследователски усилия върху социалното постоянно, ако ли не и първостепенен е пътят на екстраполацията „от миналото към сегашното и от него към идното”. Повторемостта на явленията, възможността те да се обхванат в един или друг общ поглед, прави екстраполацията надеждна процедура, логически, експериментално и общотеоретично. Установи ли се едно стъпало в общественото развитие, лесно може да се предположи следващото. Началото на един социален процес съдържа очертанията на неговия завършек или на разгръщането му. И така нататък.

Изобщо, във всички случаи на екстраполация е налице обичайното и логически достатъчно съотношение на известно и неизвестно.

Предметът на космосоциологичното познание още с появата си накърнява това съотношение, а с него и значението на екстраполацията. Тук превес взима неопределеността. Разгръщайки се като непрестанно взаимодействие между живото човечество и постоянно новата обстановка, много по-обхватна от опознатите, неизвестността ще се увеличава заедно с обогатяването на самото знание. При крайната величина, каквато е земната социална практика, социологичното познание търси

крайните очертания. Затова в много отношения то е обърнато към отминаващото, знанието, за което в много случаи вече е постигнато.

Космосоциологичното, обратно, обърнато е към неопределеното, което, подобно на страха, има само бъдеще. А при това положение мястото на екстраполацията все повече и повече ще се заема от предположенията и от усилията за тяхната верификация. Вероятностният подход в това познание ще се превърне едва ли не в негов основен модел. Социалната диагностика ще вземе преднина пред всички други научни усилия.

Обобщение.

Времето, в което живеем, налага съществени промени в социологическото познание. От първия съветски изкуствен спътник на Земята започна ера на социална транзитивност, пренасяща се и в предметната насоченост на социологическото познание.

До днес социологията премина няколко етапа в развоя на своя познавателен интерес. Най-напред - към същността на обществото. След това - към неговата историческа характеристика. В лицето на емпиричната социология тя се превърна и в дескрипция на сегашното, на това „тук“ и „сега“.

Проявиха се и тенденции към очертаване на перспективата. Така общата терия на обществото започна да се превръща и в социална футурология. Всичко в тази социология придобива вид на преобразено досегашно състояние.

Днешният ден на обществото изисква познание предимно за бъдното състояние на човечеството. Изисква, налага и то императивно, проспекции. Прозренията в идущото състояние на обществото, доколкото те са или се стремят да са научи прозрения, стават, следва да стават, ръководни начала в изучаването на сегашното.

Разширяващото се поприще на обществената практика в извъземието налага преход от творчеството към целенасочената самоадаптация. Така културологията – тази теоретична парадигма на творческото преобразяване, постепенно се превръща и в антропология.

Адаптацияните проблеми на човка превръщат антропологията и в биология (тя от социална става биологична...).

В бездната на адаптивния опит и опитност на животинския свят се крият почти всички възможности човешкия биологичен вид да оцелее поне за определено време в космическия мякро и микросвят.

Срещата на човешкото познание с тях го изправя пред необходимостта да разглежда себе си и своето общество като цяло извън миросгледния затвор. До днес човекоцентризмът му е „забранил“ мисълта за „отвъд съществуващото и себе си“, защото не може да я разгърне дори като произволие на своето мислене.

Днес трябва да се освободи от парадигмата „човекът е мярка на всички неща“ и, обединявайки наличната мисловна потенция на досегашното и сегашното човечество, да насочи познанието и към „отвъдсъществуването човешко“. Дори отвъд съществуването изобщо...

Или иначе: да превъзмогне веригите на вложената в неговата изначална и органична азовост нечетност и подири нова парадигма на познанието ...

Но пък коя е тя!

^xЕлит Николов е ветеран на българската социологична мисъл - той е професор, доктор на социологическите науки. Известен е с големите си приноси в областта на теорията на културата, феноменологията и естетиката, синейдетиката, философията на комуникациите, космосоциологията и още много други научни траектории.